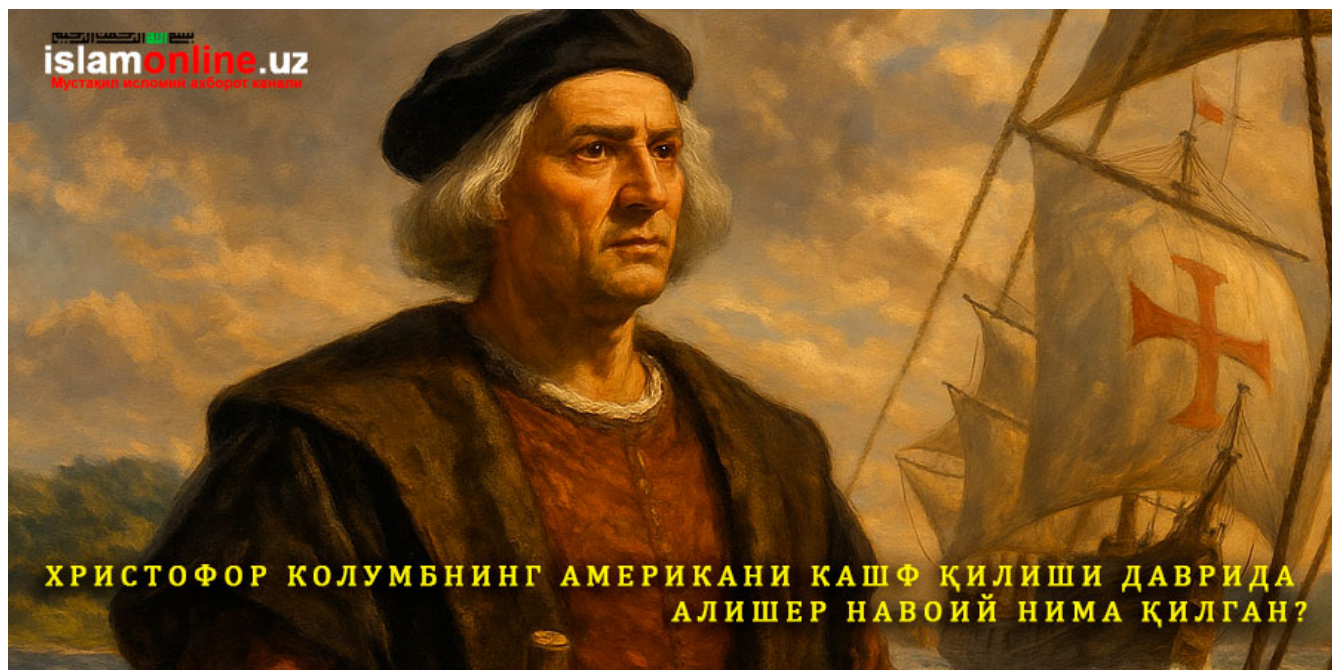

1492 йил 30 августда «Нинья», «Пинта» ва «Санта-Мария» номли учта каравелла Испаниянинг Палос бандаргохидан денгиз саёхати тарихида мисли қўрилмаган деб ҳисобланган сафарга отланди.

Экспедицияга

Христофор Колумб

бошчилик қилган. Бу одам сон-саноксиз китоблар, мақолалар ва тарихий тадқиқотлар қахрамонига айланиб, Американинг кашфиётчиси сифатида

ўлмас шон-шуҳрат

козонди.

Шунга қарамай, биз бу буюк инсон ҳақида билганларимиз ҳақиқатга тўғри келмаслиги мумкин. Чунки, ҳатто энг муҳим фактлар ҳам асрлар давомида қайта ҳикоя қилинганида, уларнинг бузилиши муқаррар. Колумбга нисбатан эса, ҳужжатли материалларнинг кескин етишмаслиги ва, бундан ҳам муҳимроғи, **биографларнинг хаддан ташқари фантазияси** туфайли вазият янада оғирлашган, улар асл Колумбдан жуда узок бўлган денгизчи кийёфасини **«конструкция қилиш»**

устида кўп меҳнат қилишган. Натижада, ҳақиқатга етиш жуда қийин бўлиб қолди ва тахминлар ва фаразлар билан қаноатланишга тўғри келмокда. Шундан қелиб чиқиб, Колумб тарихида «ок доғлар»нинг кўплиги қузатилади, ҳатто унинг исми ҳам аниқ деб ҳисобланмайд.

Бир қатор тарихчиларнинг гувоҳлик беришича, бу номдаги одамлар ўша даврларда қамида уч мамлакатда яшаган ва улар маҳаллий лаҳжаларга мувофиқ номланган.

Масалан, Италияда денгизчи **Кристофоро Коломбони**, Португалияда **Кристоваль Колон** ни,

денгизчининг ҳаётидаги энг сермахсул даври ўтган Испанияда эса уни

Кристоваль Колон

деб аташган.

Христофор Колумб

деб латинлаштирилган исм бу одамга

инглиз тарихчилари

томонидан берилган ва буюқ саёҳатчига абадий бириктирилган.

Колумб **Генуяда** маҳаллий тўқувчи оиласида туғилиб ўсган деб ҳисобланади. Бирок, қамида ўнлаб Италия шаҳарлари денгизчининг ватани бўлишга даъвогарлик қилмокда.

Масалан, Франциянинг **Корсика** оролидаги Салви шаҳарчасининг эски қисмидаги мемориал лавҳада **Кристо**

ф Коломб

(унинг исми французча шундай эшитилади) айнан шу ерда, Корсика Генуя империясининг бир қисми бўлган пайтда туғилганлиги ёзилган.

Турли биографлар ва Колумб тарафдорлари уни португалиялик, **юнон**, испан **яхудийи**, **поляк**

ва ҳатто

норвегиялик

деб аташади! Денгизчининг ўзи эса ўзини

генуялик

деб ҳисоблаган. Бундан кейин нима ҳақида баҳслашиш мумкин? Аммо ўша даврларда Генуя энг муҳим денгиз порти бўлганлиги сабабли, Колумб, эҳтимол, ўз обрўсини тажрибали денгизчи сифатида мустаҳкамлаш учун бу шаҳарга алоқадорлиги ҳақида гапирган.

Қўпинча, буюқ денгизчи ўз саёҳатлари билан **Ернинг шар шаклида эканлигини** исботлашни хоҳлаган деб ёзишади. Лекин аслида ҳатто унинг замондошларига ҳам

бундай исбот керак эмасди, чунки ўқимишли одамлар қадимги юнонлардан бери бу ҳақда жуда яхши маълумотга эга эдилар. Колумб факат бир нарсани хоҳлаган: доимо

гарбга сузиб

, Хиндистон, Хитой ва Япония қирғоқларига етиб бориш мумкинлигига ишонч ҳосил қилиш. Португалиялик ва испан бойлари Колумбга маблағ ажратишдан унинг кемалари ясси Ернинг четидан ошиб кетишидан қўриқиб эмас, балки йўлнинг жуда

узоқлиги

сабабли бош тортишган, бу пайтда денгизчилар очликдан ҳалок бўлиши мумкин эди.

Шубҳасиз, Колумб **Ернинг ўлчамларини** ва ўзини қутаётган денгиз саёҳатининг давомийлигини баҳолашда **хато қилган**. Агар унинг йўлида номаълум, аммо баракали ерлар пайдо бўлмаганида (чунки у маршрут узунлигини бир неча баравар пасайтирганди), у аслида ҳеч қачон мақсадга етмаган бўларди.

Ҳўш, у бунчалик ҳавфли саёҳатни нима учун қилди? **Христиан динини тарқатиш учунми?** Ёки у тузатиб бўлмайдиган

саргузашт изловчи

бўлганлиги учунми? Йўқ. Эҳтимол, Колумб ўз экспедициясини номлаган Хиндистонга саёҳатнинг мақсади

бойлик орттириш

бўлган. Денгизчи Марко Полонинг ёзувларини ўқиган ва Шарк

олтин ва қумуш, заргарлик буюмлари ва ноёб зираворлар

манбаи эканлигини жуда яхши тушунган. Португалиялик денгизчилар Африкани жанубдан айланиб ўтиб, бу баракали мамлакатларга етиб боришарди. Колумб эса шунчаки

қискарок йўл

излаган.

Испания қироличаси **Изабелла I** узоқ йиллар давом этган шубҳалар, муҳокамалар ва баҳслардан сўнг ниҳоят: « **Худо ёр бўлсин!**» деган. Унга ҳам Шарк ҳазиналари керак эди...

Айтишларича, қиролича Колумб экспедициясини молиялаштириш учун **ўз заргарлик буюмларини гаровга қўйган**

. Аслида у буни зарурат тугилса қилишга ваъда берган. Лекин бу ваъда, эҳтимол, қиролича шахсининг

расмий имоси

бўлган, холос. Испания хазинаси ўша пайтда уруш харажатлари туфайли бўшаб қолган эди. Вакт ўтиши билан экспедиция учун пул барибир ажратилди ва киролича ўз заргарлик буюмларини саклаб қолди.

Шундай қилиб, «**Нинья**», «**Пинта**» ва «**Санта-Мария**» қаравеллалари Канар оролларида жўнаб кетди, у ердан гарбга бурилиш учун. Лекин «Пинта»нинг рули бузилди ва экспедиция Канар оролларида тўхтаб қолди. Таъмирлаш ишлари тугагач, кемалар ниҳоят гарбга, Атлантикага қараб сузишни давом эттирди.

12 октябрь куни Колумб ўзи хинд деб ҳисоблаган ороллarga етиб қелди. Аслида бу **Багама ороллари** эди.

Қаравеллалар Багама архипелагидаги **Гуанахани** оролига тўхтади ва Колумб уни **Сан-Сальвадор** деб ўзгартирди. Бир неча вақт ўтгач, у **Куба** ва **Гаити** оролларига етиб қелди. Аммо **Америка** номини 1507 йилда Лотарингиялик картограф **Вальдземюллер** ўзининг «Космографияга кириш» асарида бу кашф этилган ерлар янги китъа эканлигини тахмин қилган **Америго Веспуччи** шарафига тақлиф қилган.

Баъзида айнан Колумб Янги Дунёга яқинлашганда ерни биринчи бўлиб кўрган деб ўқиш ва эшитиш мумкин. Аслида «**Терра!**» («Ер!») деб биринчи бўлиб «Пинта» матроси **Родриго де Триана** қичқирган. Лекин Колумб сафар журналига бундан тўрт соат олдин ўзи қоронғуда **милтиллаган оловни** кўрганини ёзиб қўйган. Қирол ва қиролича биринчи бўлиб орзу қилинган қирғокни кўрган кишига **умрбод рента** ваъда қилишганди. Буюқ денгизчи уни ва биринчи кашфиётчи шон-шухратини **ўзига олиб қўйди**

...

Табиийки, Колумб Американи сўзининг асл маъносида **кашф эта олмасди**, чунки бу ерлар кўп асрлар давомида одамлар томонидан

маскунлашган

эди. Бир америкалик индеец айтганидек, «Колумб „кашф“ килишидан анча олдин махаллий аҳоли миллионлаб фукаролар билан буюк цивилизация курди; у бизни кашф килмади — биз каерда яшаётганимизни билардик!»

Очиги, Америкага **Эриксон** исмли викинг саёхатидан ҳам, Колумбдан ҳам олдин бир нечта экспедициялар бўлган.

Колумб ўзининг биринчи экспедициясидан 1493 йил бахорида кайтди. Уни **тантанали кутиб олиш**

ва умри давомида миннатдорчилик билан эслаган

шарафлар

кутарди. Аммо, тўғри, Колумбнинг

учинчи экспедицияси

пайтида у Эспаньоладаги (Гаити) колонияни

эхтиётсиз бошқаришда

айбланди. Келган ҳукумат амалдори Колумбни

хибсга олди, занжирбанд килди

ва Испанияга жўнатди. Лекин кирол ва киролича денгизчини

озод килдилар

ва, бундан ташқари, унинг янги ерларга тўртинчи экспедициясини тўлик

молиялаштирдилар. Вакт ўтиши билан испан тожи ўзининг миллий қаҳрамонига бўлган муносабатини

ўзгартирди

ва унинг хизматлари учун тўлов бўйича ваъдаларини бажармади. Колумб ҳаётининг охириги йилларини

адолат излаб

югур-югурлар билан ўтказди. У 1506 йилда Вальядолидда (Испания) вафот этди.

Маълумки, Колумб дастлаб ўлган жойида дафн этилган. Кейин унинг жасади Севильяга кайта дафн этилган, ва кейин Атлантика орқали **Санто-Доминго**га (ҳозирги Доминикан Республикаси) олиб кетилган. Бир мунча вақт ўтгач, буюк саёхатчининг қолдиқлари ёки унинг бир қисми

ага

Гаван

ва

кейин яна Европага олиб кетилган. Бу версияларнинг бирортаси ҳам аниқ эмас. Бундан ташқари, турли шаҳарлардаги Колумб колдиклари қачондир

идентификация килинадими

ёки йўқми, ҳеч ким билмайди. Бирок, аксарият тадқиқотчиларнинг фикрига кўра, буюк кашфиётчининг жасади Санто-Домингодаги кўргошин тобутда ётибди.

Анъанавий тарихчи Колумбни Европага Янги Дунёни очган **энг буюк фидоий** сифатида кўради. Аммо сўнгги ўн йилликларда

бошқача баҳолар

ҳам янграмоқда.

Христофор Колумб **очкўз Европанинг** элчиси бўлиб, энг бой океанорти мамлакатларига бостириб кирган ва уларни **қулликка** солган.

Миллионлаб маҳаллий аҳоли нафакат қурол қучи билан, балки аборигенлар учун номаълум бўлган, уларга қарши иммунитети бўлмаган

касалликлар

билан ҳам йўқ килинган. Американинг кашф этилиши

«иркчилик», «қуллик», «эксплуатация» ва «геноцид»

қабил тушунчалар билан боғлиқ.

Бошқалар эса: ҳа, Янги Дунёни колонизация қилиш европаликларнинг **эшитилмаган шафқатсизлиги**

билан бирга кечди, дейишади. Аммо XV аср одамларини ҳозирги мезонлар бўйича баҳолаш тўғри эмас. Колаверса,

ақтеқ ва инқлар

етақчилари ҳам шафқатсизлик ва қонхўрлик билан ажралиб туришган, бу борада баъзи испан губернаторларидан қолишмаган. Колумб ҳимоячиларининг фикрича, европалик колонизаторлар Янги Дунёга

ёмонликдан кўра кўпроқ яхшилик

олиб қелишган.

Қандай бўлмасин, Колумб **буюқ денгизчи** бўлган, у доимо олдинга қараган ва ҳеч қачон орқага ўгирилиб қараш учун тўхтамаган...

1492 йил (хижрий 897 йил) 30 август кунига тўғри келадиган давр — бу **Алишер Навоийнинг Хиротда давлат ишлари ва илмий-ижодий фаолиятининг энг юксак чўккиси** бўлган давр эди.

Шу вақтда у султон Хусайн Бойқаро ҳукмронлигида саройнинг энг яқин маслахатчиси, давлат арбоби ва ижодкор сифатида фаолият кўрсатар эди.

Давлат ишлари ва ҳокимлик фаолияти

1492 йилда Навоий **Хусайн Бойқаро ҳукуматида** юқори лавозимда — “*муҳрдор, вазир ва девон ишларига масъул амалдор*” сифатида хизмат килган.

У шу даврда давлат бошқарувида адолатни таъминлаш, аҳолининг аҳолини яхшилаш, жамиятда илм ва маърифатни қўллаб-қувватлаш ишлари билан банд бўлган.

Алишер Навоийнинг ўзи “Хамса” асарларида ҳам, “Махбуб ул-қуллуб”да ҳам шу йилларда одамларнинг турмуши, подшоҳнинг масъулияти ва инсоф ҳақида чуқур фикр юритган.

Ижодий фаолият ва асарлар

1492 йил — Навоийнинг **илмий ва бадиий ижодининг баркамол даври**. Шу йилларда у қуйидаги йирик асарлар устида иш олиб борган ёки уларни якунлаган:

- “**Ҳазойин ул-маоний**” — Навоийнинг тўрт девондан иборат катта шеърий тўплами айнан 1490–1492 йилларда тузилган;

- “**Лисон ут-тайр**” (1498 йилда тугалланган бўлса-да, айти шу йилларда ёзила бошланган);

- Шу билан бирга, у “Вакфия”лар ёзиб, Хирот ва атрофидаги масжид, мадраса ва кўприкларни таъмир ва қуриш ишларига бошчилик килган.

Вакф ва бунёдкорлик фаолияти

1492 йилда Навоий факат шоир эмас, балки катта **вакфдор ва мухсин шахс** сифатида ҳам фаол бўлган.

Тарихий манбаларда (Хондамирнинг “Хабиб ус-сийар”, Мирхонднинг “Равзат ус-сафо” асарларида) кайд этилишича, у шу йилларда:

- Хиротдаги **Навоий мадрасаси**ни тугатган;
- **Шифохона (дарахона), кўприklar** ва **саёхатчилар учун хонакохлар** курдирган;
- Факирлар, уламолар ва талабалар учун **вакф молларидан нафака** ажратган.

Илмий мухит ва шахсий хаёт

Навоий бу йилларда Хусайн Бойкаро ва Абдурахмон Жомий билан зич мулокотда бўлган. Улар илмий ва маънавий суҳбатлар ўтказиб, тасаввуф ва инсон камолотини муҳокама килганлар.

Жомийнинг “Нафахот ул-унс” асари ва Навоийнинг “Насойим ул-мухаббат” асари шу мухитда яратилган.

Демак, **1492 йилда Навоий Хиротда**, султон Хусайн Бойкаро саройида:

- давлат ишлари,
- маданий ва маориф сохалари,
- ижод ва бунёдкорлик,

• халк хизмати ва маънавий фаолият билан банд бўлган.

Бу давр — унинг сиёсий тажрибаси ва маънавий камолоти энг юксак нуктага чиккан даврдир.

Абу Муслим

(профессор, сиёсий тахлилчи)